

BALI – LOMBOK – JAVA

van reizigers voor reizigers

BALI – LOMBOK – JAVA

De wereld houdt niet op met draaien. Een wereldreiziger is de eerste om dat te beamen. Hoewel men geen inspanningen gespaard heeft om al de gegevens in deze gids uitgebreid te testen en te actualiseren, is het niet uitgesloten dat je ter plaatse vaststelt dat bepaalde gegevens in deze gids toch al opnieuw gewijzigd zijn. Veel adressen en suggesties in de Trotters zijn bovendien wat 'fragiel', juist omdat ze zo sympathiek en verrassend zijn. We zouden het daarom bijzonder op prijs stellen als je ons op de hoogte brengt van eventuele wijzigingen, zodat we de eerstvolgende herdruk op een correcte manier kunnen aanpassen. Dank bij voorbaat. Ons adres:

TROTTER

Uitgeverij Lannoo
Kasteelstraat 97
B-8700 Tielt

Uitgeverij Terra Lannoo
Postbus 97
NL-3990 DB Houten

E-MAIL: TROTTER@LANNOO.BE

WWW.TROTTERCLUB.COM

De prijscategorieën die in de Trottergidsen worden gebruikt, zijn steeds afgestemd op het land. Als je in een goedkoop hotelletje ongeveer € 25 betaalt, behoort een hotel waar je € 75 neertelt uiteraard tot de dure prijsklasse. De uitgever kan niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele fouten of de gevolgen ervan.

VERTALING Petra van Caneghem, Imago Mediabuilders; Imago Mediabuilders

REISINFORMATIE VLAANDEREN EN NEDERLAND Wegwijzer, Brugge

OMSLAGONTWERP Studio Jan de Boer / Helga Bontinck

ONTWERP BINNENWERK Imago Mediabuilders

OMSLAGFOTO saiko3p / Shutterstock

OORSPRONKELIJKE TITEL Le Routard – Bali - Lombok

OORSPRONKELIJKE UITGEVER Hachette, Paris

DIRECTEUR VAN DE REEKS EN AUTEUR Philippe Gloaguen

STICHTERS Philippe Gloaguen en Michel Duval

ADJUNCTREDACTEUREN Benoît Lucchini en Amanda Keravel

REDACTEUREN Isabelle Al Subaihi, Mathilde de Boisgrollier, Thierry Brouard, Marie Burin des Rozières, Véronique de Chardon, Fiona Debrabander, Anne-Caroline Dumas, Géraldine Lemauf-Beauvois, Olivier Page, Alain Pallier, Anne Poinsoot en André Poncelet.

© Hachette (alle rechten voor vertaling, reproductie en bewerking gereserveerd voor alle landen),
Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016

© Cartografie Hachette Tourisme

WWW.LANNOO.COM

D/2016/45/28 - ISBN 978 94 014 3187 3 - NUR 517

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

VEELGESTELDE VRAGEN	11	MENS, MAATSCHAPPIJ, NATUUR EN CULTUUR	69
21 TOPERVARINGEN VAN TROTTER	13	Beroemde personen	70
REIZEN NAAR BALI EN LOMBOK	16	Bureaucratie	72
REIZEN VANUIT BALI EN LOMBOK	17	Cultureel erfgoed	72
BALI, LOMBOK PRAKTISCH	21	Dans	74
ABC van Indonesië	22	Drank	76
Alvorens te vertrekken	22	Economie	78
Bagage en kleding	25	Feesten, rituelen en ceremonies	79
Budget	26	Film	82
Douane	29	Fotografieren	82
Drugs	29	Geografie	83
Elektriciteit	29	Geschiedenis	84
Foaien	29	Geschiedenis van het toerisme op Bali: enkele overwegingen	92
Geldzaken	30	Godsdienst en geloof	94
Gezondheid	32	Keuken	96
Internetadressen	35	Kinderen	98
Klimaat	35	Media	99
Musea en bezienswaardigheden	36	Mensenrechten	100
Noodgevallen	37	Milieu	101
Openingstijden	37	Muziek	102
Overnachten	37	Roken	103
Post (Kantor Pos)	40	Sport en ontspanning	103
Reisliteratuur	40	Wajang	108
Reisroutes	42	Werelderfgoedlijst van Unesco	110
Risico's en ergernissen	43	Zeden en gewoonten	110
Taal	45		
Telecommunicatie	53	BALI	
Tijdsverschil	55	HET ZUIDEN VAN HET EILAND	120
Vervoer	56	Denpasar	120
Winkelen	62	Sanur	126
		Kuta, Legian, Seminyak en Petitenget-Canggu	135
		Het schiereiland Bukit	159

INHOUD

DE ROUTES IN HET CENTRUM EN HET NOORDEN

Batubulan	165
Celuk	166
Sukawati, Batuan, Mas, Bono, Gianyar en Bangli	166
Ubud	169

DE ROUTE NOORDWAARTS: VAN UBUD NAAR HET BATURMEER

VAN UBUD NAAR TAMPAKSIRING	195
Tampaksiring	196
Het Baturmeer	197
Kintamani	203

DE ROUTES IN HET OOSTEN

Klungkung	203
Sidemen	205
Besakih	206
De Agungberg	207
Kusamba	209
De eilanden	209
Padangbai	217
Manggis Beach	221
Candi Dasa	221
Karangasem	226
Tirtagangga	226

DE KUSTWEG IN HET OOSTEN

Amed	229
Tulamben	235

DE NOORDKUST

Air Sanih	238
Kubutambahan	238
Sawan	238
Sangsit	238
Singaraja	240

Bedugul	240
Batukau	241
Munduk	242
Lovina	243

HET WESTEN VAN BALI

VAN LOVINA NAAR GILIMANUK	248
Pemuteran	248

VAN GILIMANUK NAAR HET ZUIDEN VAN BALI

Tanah Lot	252
Mengwi	253
Sangeh	254
Kapal, Sempidi, Lukluk	254

LOMBOK (NUSA TENGGARA)

HET WESTEN, ROND MATARAM

Lembar	262
Ampenan, Mataram, Cakranegara en Mandalika	263
Senggigi en Mangsit	266
Narmada	273
Lingsar	273
Suranadi	274

NAAR HET ZUIDEN

Sukarara	274
Penujak	275
Sengkol	276
Kuta	276

HET MIDDEN VAN HET EILAND

Kotaraja en Loyok	283
Tetebatu	283

INHOUD

HET OOSTEN VAN HET EILAND 284

Labuhan Lombok 284

IN HET NOORDWESTEN, DE GILI-EILANDEN 285

Gili Air 290

Gili Meno 293

Gili Trawangan 296

HET NOORDEN VAN HET EILAND 306

De Rinjaniberg 306

JAVA

Yogyakarta 316

Prambanan 344

Borobudur 348

De Merapivulkaan 357

Surabaya 358

Probolinggo 368

De Bromovulkaan 370

De Semeruvulkaan 376

De Kawah Ijenvulkaan 378

REGISTER 390

KAARTEN EN PLATTEGRONDEN

Afstanden tussen de steden 59

Amed 231

Bali, overzichtskaart 118-119

Bali, het noorden van 239

Bali, het zuiden van 162

Baturmeer, het 199

Borobudur 350-351

Bromo- en Semeruvulkaan, de, overzichtskaart 374-375

Candi Dasa 222-223

Denpasar 123

Gili Air 291

Gili Meno 295

Gili Trawangan 299

Gili Trawangan, detailkaart 300

Indonesië, overzichtskaart 18-19

Java, overzichtskaart 318-319

Kawah Ijenvulkaan, de, overzichtskaart 380

Kuta (Bali), detailkaart 141

Kuta (Lombok) 277

Kuta, Legian-Seminyak, Petitenget-Canggu, overzichtskaart 136

Legian-Seminyak, detailkaart 143

Lombok, overzichtskaart 258-259

Lovina 244-245

Mangsit 268

Nusa Lembongan 211

Padangbai 219

Petitenget-Canggu, detailkaart 145

Prambanan 347

Rinjaniberg, de, overzichtskaart 307

Sanur 129

Senggigi 267

Surabaya 361

Tulamben 236

Ubud 174-175

Ubud, detailkaart 177

Yogyakarta 321

Yogyakarta, het centrum, detailkaart I 323

Yogyakarta, de wijk Prawirotaman, detailkaart II 325

Yogyakarta, de kraton, detailkaart III 337

Yogyakarta, de omgeving van 342

BALI, LOMBOK

PRAKTISCH

ABC van Indonesië	22
Alvorens te vertrekken	22
Bagage en kleding	25
Budget	26
Douane	29
Drugs	29
Elektriciteit	29
Foaien	29
Geldzaken	30
Gezondheid	32
Internetadressen	35
Klimaat	35
Musea en bezienswaardigheden	36
Noodgevallen	37
Openingstijden	37
Overnachten	37
Post (Kantor Pos)	40
Reisliteratuur	40
Reisroutes	42
Risico's en ergernissen	43
Taal	45
Telecommunicatie	53
Tijdsverschil	55
Vervoer	56
Winkelen	62

Het huwelijk

Het huwelijk wordt pas een hele tijd na de voltrekking gevierd. De Balinezen zijn heel vrij. Ze weten van jongs af aan alles van 'de dingen des levens' en kunnen er tijdens hun jeugd ruimschoots van genieten, maar voor de families is het huwelijk de passende afsluiting. In de *ngro rod*-huwelijksplechtigheid ontvoert de jongen het gewillige meisje, hij biedt de goden offergaven aan en bedrijft de liefde met zijn bruid. Het paar komt terug bij de ouders die hen zogenaamd hebben gezocht. Daarna kiezen ze een datum voor het feest dat het huwelijk officieel zal maken. Bij het *mapadik*-huwelijk organiseren de ouders de trouwpartij, maar met de instemming van de beide hoofdrolspelers.

Polygamie bestaat niet meer, hoofdzakelijk uit economische overwegingen. Als een vrouw wil scheiden en daar goede redenen voor kan aanvoeren, moet ze gewoon de echtelijke woning verlaten. Als een man hetzelfde wil doen, waarschuwt hij het dorpsvoofd dat hij een andere vrouw neemt, maar de eerste houdt hij vaak ook in huis.

Feestdagen

Er zijn zoveel feesten dat, als je goed plant, je 365 dagen lang feest kunt vieren! De feestdagen vallen niet op een vaste datum want ze verschuiven elk jaar 10 tot 11 dagen, afhankelijk van de stand van de maan (volle maan en halve maan).

Een kalender met lokale feestdagen is te verkrijgen bij het regionale Bureau voor Toerisme. Daarnaast is er de *Indonesia Calendar of Events*, die een overzicht geeft van alle feesten, evenementen en ceremonies in de hele archipel. Je vindt deze kalender in de kantoren van *Garuda* en bij de Bureau voor Toerisme.

Om de 210 dagen is het *Galungan*, een belangrijk feest op de Balinese kalender, dat drie dagen duurt. Bij die gelegenheid keert iedereen naar zijn geboortedorp terug om de goden en voorouders te eren, die volgens het plaatselijke geloof afdalen in de tempels. Tien dagen later is het *Kuningan*, dat een dag lang gevierd wordt. Tijdens deze periode

PRIESTER ZEGENT MENSEN MET HEILIG WATER TIJDENS GALUNGAN.

HET FEEST VAN DE STILTE

Nyepi, het Balinese Nieuwjaar, wordt thuis gevierd, zonder geluid te maken. Er rijden geen auto's (op enkele ambulances na) en er is geen activiteit te bespeuren. Op die dag is alles gesloten en is niemand te zien op straat. De boze geesten die geen menselijke aanwezigheid opmerken, zouden zo elders hun heil zoeken.

staat het leven even stil: de bediening in de hotels en de restaurants is beperkt, banken en winkels zijn gesloten. Hetzelfde geldt voor het hindoeïstische Nieuwjaar (*Nyepi Day*), een feest dat voorafgegaan wordt door een zuiveringsperiode van enkele dagen (*Melasti*). Op *Nyepi* zijn de luchthavens gesloten, je mag niet op straat komen en zelfs geen licht aansteken. Dus blijft iedereen thuis. Je kunt die dag maar beter

een goed boek lezen en voor voldoende eten en drinken zorgen, want er valt toch niets te beleven of te kopen. Waarom zie je op die dag in hemelsnaam geen kat op straat? Omdat op Nieuwjaar de boze geest op aarde neerdaalt. Alleen als er geen leven op straat is, zal hij weer vertrekken. Op sommige plaatsen mag je op die dag van het jaar je hotel 24 uur lang niet verlaten, zelfs niet om naar het strand te gaan!

Crematies

Dit zijn de spectaculairste ceremonies. Ze vinden vooral plaats in juli en augustus. Om ze te vinden, volstaat het om een beetje rond te trekken: de voorbereidingen zijn meestal zichtbaar vanaf de weg. Nog gemakkelijker: bij heel wat hotels, Bureaus voor Toerisme en reisbureaus worden de data van crematies en dansspectakels op een bord aangekondigd. Sommige hotelmedewerkers zijn op de hoogte van alle interessante evenementen. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, zijn er geen geheime crematies. Een crematie wordt steeds lang van tevoren gepland en aangekondigd. De toeristen (en dat is toch wel het toppunt!) zijn de enigen die zich ergeren aan elkaars aanwezigheid, want de Balinezen accepteren de indringers ontspannen en met respect.

Als een Balinees sterft, begint zijn grote reis. De onsterfelijke ziel is eindelijk verlost van het lichaam en herleeft in een nieuwe vorm.

De crematie moet in theorie plaatsvinden 42 dagen na het overlijden, opdat de levenscyclus een perfecte lus zou vormen. In werkelijkheid kan men zelden op zo'n korte termijn genoeg geld bij elkaar krijgen om die zeer dure ceremonie te betalen. Collectieve crematies komen erg vaak voor, voornamelijk om economische redenen. De familie van de overledene moet niet alleen de crematie financieren, maar gedurende de festiviteiten ook de gasten, die vaak van zeer ver komen, te eten geven. Sommige crematies kosten evenveel als een auto of een huis. Toch doet iedereen het, want zolang het lichaam van de overledene niet is verbrand, dwaalt zijn ziel rond en kan die onheil veroorzaken. De verbranding is dus een heilige plicht. De datum wordt gekozen door astrologen. Het lichaam (of wat er nog van over is als de geldinzameling te lang heeft geduurd) wordt verbrand in een sarcofaag die altijd de vorm van een dier heeft. Als de overledene wordt verbrand in een stier, is het een *brahmaan*; in een leeuw is het een *satria*; als hij genoeg neemt met een vis-olifant, is het maar een *sudra*.

De toren waarop de dode wordt vervoerd, symboliseert de kosmos die op het fundament van de wereld rust. Het geheel is bedekt met stukken stof en gekleurd papier. Sommige torens zijn echte kunstwerken. Het lichaam wordt in de toren gezet en de stoet draait hem in alle richtingen en danst eromheen om te vermijden dat de geest de weg naar het dorp terugvindt!

Om de ziel los te maken van het lichaam is crematie vereist. Als het lichaam is verbrand, is de ziel eindelijk uit haar kerker bevrijd, vandaar de feestvreugde.

BALI

Museum Le Mayeur	134
De markt	168
Neka Museum	188
The Blanco Renaissance Museum	189
Traditionele opvoeringen	192
De bron van Tirta Empul	196
Water Palace	228
De rijstvelden van Tirtagangga	228
De rijstvelden van Jatiluwih	242
Het eiland Pulau Menjangan	250
De tempel (Tanah Lot)	253

Bali, het 'godeneiland', ademt charme en schoonheid. Het is een van de kleinste eilanden van de Indonesische archipel, maar veruit de geliefdste toeristische verblijfplaats. Maar ook Lombok laat geleidelijk van zich spreken. Dit kleine paradijs heeft alles wat nodig is voor een geslaagde vakantie. Schitterende stranden – hoewel zwemmen slechts op een paar plaatsen mogelijk is en wit zand eerder de uitzondering vormt – indrukwekkende en met bossen begroeide vulkanische bergen, prachtige heuvels met trapsgewijs aangelegde rijstvelden waarvan de golvende lijnen heerlijk spelen met het licht. Een levendige, authentiek gebleven cultuur en vooral de verbazingwekkend vriendelijke bevolking met haar onverstoorbare gemoeidelijkheid. Al even heerlijk is de aangeboren smaak van de Balinezen voor schoonheid, kunst en harmonie.

Donkere wolken pakken zich samen

Een idyllische omgeving, maar toch kunnen we de donkere wolken die zich sinds een paar jaar aan de horizon vertonen niet negeren. Ze laten het ergste vrezen voor een toekomst die steeds dichterbij komt. Door het gebrek aan een samenhangend ontwikkelingsplan, gecombineerd met de lokroep van de directe winst en de corruptie, zou dit eiland wel eens op het altaar van het massatoerisme en het economisch gewin geofferd kunnen worden. In de toeristische plaatsen verdwijnen de rijstvelden zienderogen en worden de voor landbouw bedoelde, en ecologisch erg kwetsbare, zones ingeruild voor golfclubs en reusachtige vakantieoordn. Het vuil stapelt zich overal

op omdat er geen ophaalsysteem is en bevuilt zelfs de diepste rivierengten en ook de drukstbezochte stranden. Ondertussen neemt het verkeer toe en kun je je slechts nog met moeite verplaatsen.

Maar als onverbetterlijke optimisten hopen wij natuurlijk dat dergelijke zaken een reactie teweeg zullen brengen en ertoe zullen leiden dat er wordt nagedacht over de redding van het eiland.

Het Bali waarvan we houden bestaat nog steeds

Of ze nu midden tussen de toeristen wonen of in een afgezonderde gemeenschap, de Balinezen leven ongestoord voort in hun eigen ritme, met hun eigen gebruiken. Het is een plezier om te zien hoe mannen en vrouwen dagelijks offers neerleggen voor winkels en bruggen, langs de rijstvelden of op een altaar in de tuin, alsof de rest van de wereld niet bestaat. Misschien is het juist door deze alomtegenwoordigheid van het goddelijke dat de Balinees zo beminnelijk is. Bali is een van de laatste eilanden ter wereld dat, ondanks de explosieve toeristische groei, zijn ziel nog niet helemaal heeft verkocht! Al willen ze je daar altijd wel iets verkopen!

Naar Bali ga je in eerste plaats om oeroude tradities te ontdekken, tegen de achtergrond van een toverachtig landschap. Wel is het zo dat we hiervoor vandaag de dag meer dan vroeger dieper het land in moeten gaan. Het zou helemaal verkeerd zijn om hier als een gek rond te toeren om zo snel mogelijk de bezienswaardigheden af te werken. Nee, op Bali moet je tijd nemen om verborgen hoekjes en smalle paadjes te verkennen, om je onder te dompelen in de dorps sfeer, om de voorbereidingen van een religieus feest of een huwelijk bij te wonen. Zo krijg je de kans om de echte Balinees te leren kennen en in contact te komen met het Bali van de rijstvelden en de rituelen, de nachtelijke ceremonies en de dansen die je in trance brengen. Zo ontdek je een heel andere wereld dan die van de nepvoorstellingen en de uitzichtpunten die worden over gespeeld door kudden toeristen.

AANKOMST OP BALI

MET HET VLIEGTUIG

✈ **Luchthaven van Ngurah Rai:** *in Tuban, 13 km van Denpasar en 2,5 km van Kuta.* Het is de enige luchthaven op Bali (hij wordt momenteel uitgebreid). De terminal voor binnenlandse vluchten en de internationale terminal liggen vlak naast elkaar. In beide terminals zijn er bureaus voor hotelreserveringen (niet erg nuttig), wisselkantoren, pinautomaten en, aan de uitgang, een klein Bureau voor Toerisme (☎ 0361 76 14 76), een reserveringsbalie voor *prepaid* (vooraf betaalde) taxi's, alsook enkele autoverhuurders. Opgelet, soms moet je in de rij staan bij de immigratiedienst, reken op een wachttijd.

De luchthaven verlaten

- **Met de bus:** er vertrekken geen bussen van de luchthaven. Neem dus een taxi om naar Kuta of

Sanur te gaan. Wie naar Ubud wil in het noorden van het eiland of naar een andere bestemming, moet eerst naar Kuta of Denpasar en daar overstappen op een privébusje of een bus van de maatschappij *Perama*. Zie ook de rubriek 'Aankomst en vertrek' bij de betreffende plaatsen.

- **Met een taxi:** om je van de luchthaven naar je plaats van bestemming te verplaatsen, is een taxi natuurlijk de eenvoudigste oplossing. De prijzen staan aangegeven. Je betaalt aan de taxibalie (bij de uitgang van de luchthaven, aan de linkerkant, de blauwe taxi's), dus voordat je in de auto stapt. Een rit naar Jimbaran of Kuta kost bijvoorbeeld 60.000 Rps, naar Legian 55.000 Rps, naar Sanur 95.000 Rps en naar Ubud 250.000 Rps.

- Wie dit toch te duur vindt, gaat naar buiten en loopt rechts langs de nationale terminal en dan rechtdoor tot aan het kruispunt (enkele honderden meters). Daar rijden **bemo's** (minibusjes) voorbij, die je naar Kuta of Legian kunnen brengen.

MET DE BUS

Vanuit Java: je komt aan met de boot vanuit Surabaya (in het oosten van Java), neemt de veerboot die de zeestraat over vaart en dan een bus tot in Denpasar. De reisbureaus verkopen over het algemeen kaartjes waarin al die vervoermiddelen zijn begrepen (vaak vanaf Jakarta), en dat is heel praktisch. De overvaart duurt minder dan een halfuur en je komt aan in Gilimanuk (in het westen van Bali).

Vanuit Yogyakarta: je kunt ook een kaartje kopen (zelfs vanuit Jakarta) voor het traject Yogyakarta (Java)-Denpasar, inclusief de veerboot. Dat is misschien interessanter, want Surabaya heeft in feite weinig te bieden (behalve voor de fans van Joseph Conrad en voor de matrozen sfeer).

Er rijden heel wat busmaatschappijen, maar de bussen zijn echter niet allemaal even comfortabel, stipt en veilig.

Kembang Express: Jl. Diponegoro Jaya 116, Yogyakarta. Niet echt duur. In de bus krijg je avondeten en ontbijt (inbegrepen bij de prijs). Het vertrek is om 18.00 u en de aankomst is gepland om 11.00 u de volgende dag.

Cakrawala: als je met deze busmaatschappij reist, heb je meer comfort, maar betaal je ook iets meer. Avondeten en ontbijt zijn weer inbegrepen bij de prijs. Er zijn twee prijsklassen: met of zonder airco, maar in beide gevallen zijn de stoelen verstelbaar. Het vertrek is om 16.00 u en je komt omstreeks 6.00 u in Denpasar aan. Kaartjes zijn te verkrijgen bij alle reisbureaus van Yogyakarta.

Hafa Car Rental: Jl. Gerilya 79, Prawiro-taman, Yogyakarta ☎ (0274) 37 71 57. Fax: (0274) 38 23 64. Traject Yoga-Bromo-Bali. Vertrek in Yoga omstreeks 8.00 u, aankomst in Ngadisari om 22.00 u. Dan volgt een korte nacht in een vies hotel. Om 3.30 u vertrek je met een terreinwagen naar de Bromovulkaan om daar de zonsopgang mee te maken. En om 9.30 u zit je alweer in de bus naar Bali. Overtocht met de veerboot en dan met de bus naar de voornaamste steden van Bali (waaronder Denpasar).

Maar nogmaals: vanuit Yogyakarta is het traject behoorlijk lang en wie niet veel tijd heeft, kan beter het vliegtuig nemen.

MET DE BOOT

De Indonesische scheepvaartmaatschappij *Pelni Line* doet bijna alle eilanden van het land aan. Ze heeft een dertigtal veerboten die vanuit Jakarta naar de belangrijkste havens van de archipel varen: Port Benoa (Bali, zie de plattegrond 'Het zuiden van Bali'), Surabaya (Java), Macassar (Sulawesi), Padang, Dumai (Sumatra), Balikpapan, Pontianak, Banjarmasin (respectievelijk de west-, zuid- en oostkust van Kalimantan), de Soenda-eilandjes (Nusa Tenggara) en ook andere eilanden zoals Ambon, Ternate (de Molukken) ... en het verre Irian Jaya (onder andere de haven van Jayapura). Een bestemming zoals Macassar (Sulawesi) wordt bijna door alle boten van *Pelni* aangedaan. Het aantal afvaarten is echter de laatste tijd gedaald, met name door de opkomst van het vliegtuig.

Pelni: Jl. Angkasa 18, Jakarta ☎ (021) 63 85 77 47 of 633 43 42 45. Callcenter ☎ (021) 791 80 606 @ pelni.com. Zie ook 'Met de boot' in de rubriek 'Aankomst en vertrek' van de verschillende hoofdstukken.

- **Comfortniveaus (klassen):** de *ekonomi*-klasse is, zoals de naam al zegt, de goedkoopste, en beslist niet de rustigste! Hele gezinnen zitten hier als sardientjes opeengepakt en als er matrassen en kastjes zijn, is elk onderscheid weg ... maar hier kun je wel de echte bevolking ontmoeten en contacten leggen. Bij de klassen 1 tot 4 heb je recht op een hut, die je afhankelijk van het niveau en de prijs deelt met een of meer andere passagiers (een kastje met sleutel voor elke passagier). De hutten van klasse 1 bieden plaats aan twee personen en hebben een tv, een wc, een douche en warm water! De maaltijden zijn steeds bij de prijs van het kaartje inbegrepen. Er is ook een bar op de boten.

- **Vaarprincipe:** de grote veerboten vertrekken volgens een vast tijdschema – met een paar afwijkingen op de dienstregeling – uit hun thuishaven (bijvoorbeeld Tanjung Priok, een twaalf kilometer ten noorden van het centrum van Jakarta), leggen een lange reis af langs de havens van de archipel en keren dan ongeveer twee weken later terug naar hun vertrekhaven. Voor de bestemmingen en de dienstregeling, zie de website.

OVERZICHTSKAART BALI

HET ZUIDEN VAN HET EILAND

DENPASAR

300.000 INWONERS | NETNUMMER 0361

Denpasar, wat 'ten noorden van de markt' betekent, is de vroegere hoofdstad van het koninkrijk Badung. Het is een grote provinciestad die al meer dan dertig jaar gestaag aan het groeien en aan het uitbreiden is. Dat is het gevolg van de toeristische explosie. Denpasar heeft geen enkele charme en je riskeert dan ook van een teleurstellend bezoek terug te komen. In feite is dit de economische en administratieve hoofdstad van het eiland (en ook de hoofdplaats van de streek van Badung) en daarmee is alles gezegd. Voor de rest is de stad lawaaiig, druk en nogal chaotisch. Je vindt niet veel meer terug van het pittoreske stadje dat de Nederlanders in het begin van de 20ste eeuw ontwierpen, behalve misschien de fraaie grote markt, de *Pasar Badung*, en een mooi museum.

Hoewel de banken, reisbureaus en andere op de toerist gerichte instellingen vooral in Sanur, Kuta, Legian, Seminyak en Nusa Dua te vinden zijn, blijft Denpasar wel de vestingsplaats van de twee nationale luchtvaartmaatschappijen en een verplichte etappe voor de bemo's en bussen die uit het zuiden komen. Steeds meer privévervoerbedrijven vermijden deze stad door om te rijden via de *Jalan Bypass Ngurah Rai*, maar toch is de kans groot dat je hier vroeg of laat verzeild raakt. Probeer dan een paar uur vrij te maken voor een bezoek aan de markt en het museum en ook om een stukje van de Balinese realiteit op te snuiven, ver van de stranden en vakantieparadijzen.

AANKOMST EN VERTREK

MET DE BUS

Er zijn **verscheidene busterminals**. Elk bedient bepaalde steden (zie de tabel hierna). Het eerste busstation, dat van *Kreneng of Kereneng*, is in feite maar een tussenhalte waar je een bemo kunt nemen naar het grote busstation van *Batubulan* dat een paar kilometers verder ligt dan Denpasar. Als de bussen naar jouw eindbestemming vanuit Batubulan vertrekken, moet je dus eerst naar Kreneng gaan.

De busterminals van Denpasar zijn:

☒ Kreneng (plattegrond B2, 1): gele bemo's naar Batubulan. Vanuit Batubulan rijden minibussen met twintig zitplaatsen naar het oosten van Bali (Amlapura, Semarapura, Bangli, Gianyar, Padangbai en de veerboot naar Lombok) en naar het noorden (Ubud, Candi Dasa, Kintamani, Selat, Lovina, Singaraja). Voor Besakih rijd je eerst naar Semarapura (Klungkung), voor Tirtagangga en Amed/Tulamben neem je de bus naar Amlapura. In Kreneng vertrekken ook groene bemo's naar Sanur en blauwe bemo's naar de drie andere stations (Tegal, Ubung en Sanglah).

☒ Tegal (plattegrond A3, 3): naar het zuiden van het eiland (Kuta, Nusa Dua, Sanur, Jimbaran, de luchthaven).

☒ Ubung (plattegrond A1, 2): naar het noorden en het westen en ook naar Java via Gilimanuk. Voor Tanah Lot neem je de bemo naar Kediri. Neem een bemo naar Singaraja via Bedugul of Pupuan.

☒ Sangah: naar de haven van Benoa. Kleine stadsbemo's zorgen voor de verbinding tussen deze terminals.

Naar Java en de andere eilanden

Er vertrekken dagelijks bussen vanuit de **busterminal van Ubung (plattegrond A1, 2)**.

Verschillende busbedrijven rijden op Java. Je koopt de kaartjes in het busstation. In de prijs zijn de bus en de veerboot altijd begrepen, evenals de busrit op Java zelf.

- **Naar Surabaya:** ongeveer 15 bussen per dag. Duur: ongeveer 12 uur.
- **Naar Malang:** tot 8 bussen per dag. Duur: ongeveer 12 uur.
- **Naar Yogyakarta en Solo:** 7 bussen per dag. Duur: 15 uur. Als je naar Yogya wilt, lees dan in

het hoofdstuk over deze stad na welke busmaatschappijen wij je aanbevelen. Reserveren kun je bij de reisbureaus. Vraag er ook naar de precieze vertrektijden

- **Naar Semarang:** 6 bussen per dag. Duur: 14 uur.
- **Naar Jakarta:** 8 bussen per dag. Duur: meer dan 24 uur.
- **Naar Bandung:** 5 bussen per dag. Duur: 25 uur.
- **Naar Bogor:** dezelfde bus als naar Jakarta. Duur: 24 uur.

MET DE BOOT

- **Naar Lombok:** vertrek met een minibus vanuit Kreneng en boot in Padangbai.
- **Naar Java:** vertrek vanuit Ubung en boot in Gilimanuk.

NUTTIGE ADRESSEN

TOERISTISCHE INFORMATIE

i Tourist Indonesia (Bureau voor Toerisme; plattegrond B2): Jl. Surapati 7 ☎ 23 14 22. In de omgeving van het Bali Museum. Geopend ma.-do. 7.30-15.30 u en vr. 8.00-13.00 u. Je kunt er allerhande documentatie ophalen: een kaart, plattegronden, een festiviteitenkalender (*Calendar of Events*). Het bureau heeft ook een eigen maandelijkse krant, de *Bali Travel News*. Maar verwacht geen hulp of informatie over Denpasar.

IMMIGRATIE

■ **Kantor Imigrasi (immigratiebureau; plattegrond B4, 5):** Immigration, Jl. Panjaitan 4, Niti Mandala Renon, niet ver van Sanur ☎ 22 78 28. Dezelfde openingstijden als het Bureau voor Toerisme. Voor wie in Sanur of Denpasar verblijft. Wie in Kuta verblijft, kan beter naar het immigratiebureau voor de luchthaven van Ngurah Rai gaan. Wie in het noorden logeert, moet naar Singaraja gaan.

🇳🇱 **Ereconsulaat van Nederland (buiten plattegrond, via A4):** Jl. Raya Kuta 127 ☎ (361) 76 15 02. Fax: (361) 75 48 97 @ dutchconsulate@kcbtours.com.

POST, TELEFOON

✉ **Sentral Kantor Post (centraal postkantoor; plattegrond B4):** Jl. Raya Puputan Renon ☎ 22 35 66. 3 km van het centrum, aan de weg naar Sanur. Geopend ma.-za. 8.00-17.00 u. Het kantoor doet ook poste restante en het vertegenwoordigt Western Union.

☎ **Wartel Telkom (plattegrond B2, 9):** Jl. Kalliasen 10. Dag. geopend 6.00-24.00 u.

☎ **Kantor Telpon (telefooncentrale; plattegrond A4, 8):** Jl. Teuku Umar 6. Dag en nacht geopend.

GELDZAKEN

Er zijn hier heel wat banken en pinautomaten te vinden. Het aantal wisselkantoren is daarentegen nogal beperkt.

SPOEDGEVALLEN

■ **Openbaar ziekenhuis van Denpasar (UGD):** Jl. Diponegoro, in de wijk Sanglah ☎ 22 79 11. Kom hier alleen als je echt geen cent te makken meer hebt en niet verzekerd bent. In alle andere gevallen: spoed je naar *SOS Medika International* of *BIMC*, in de richting van Kuta. Dit zijn twee privéziekenhuizen die weliswaar duur zijn, maar waar je (bij voorbaat) ongeschonden de deur uitloopt.

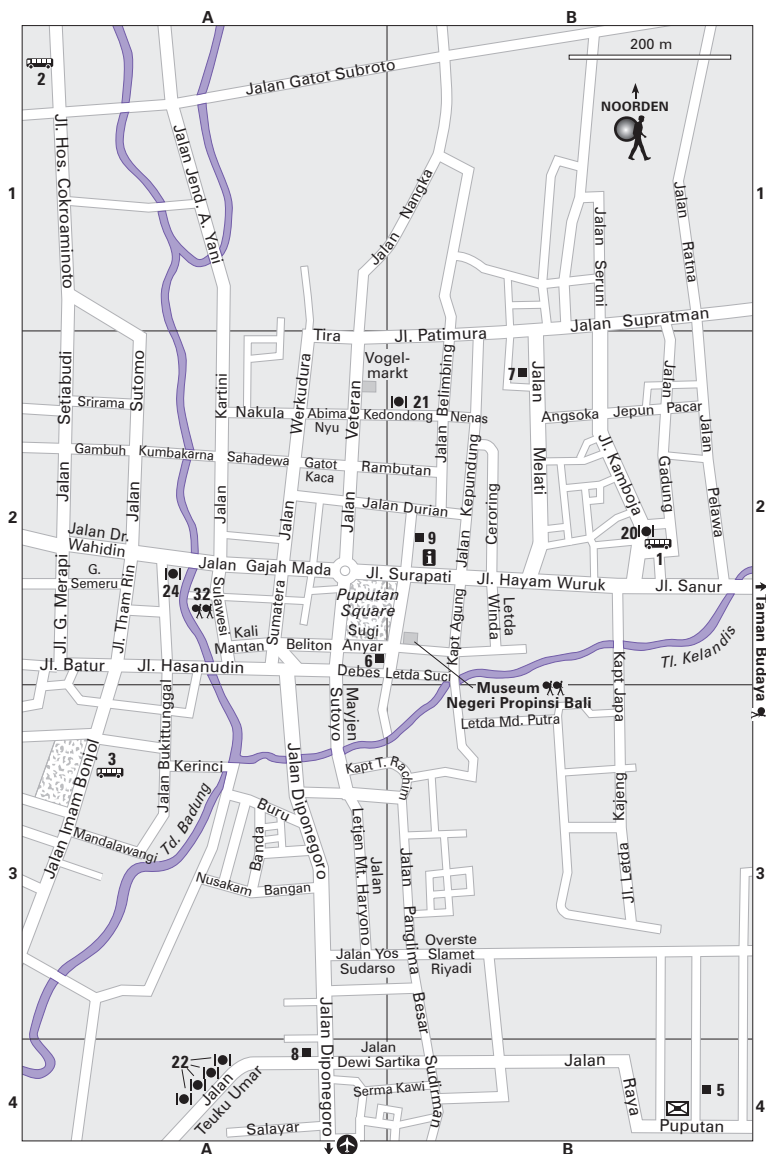
■ **Tandarts:** Dr. Sucipto, Jl. Diponegoro 150 A/32 ☎ 22 25 41. Dag. geopend 10.00-22.00 u. Groepspraktijk met heel bekwame tandartsen die allemaal Engels spreken.

■ **Politie:** Jl. Gunung Sanghyang ☎ 42 42 45.

VRIJE TIJD

■ **Indonesia Australia Language Foundation:** Jl. Raya Seseatan 190 ☎ 22 52 43 📖 ialf.edu. Lessen Indonesisch voor een hoofdzakelijk Engelstalig publiek. Talenpracticum en bibliotheek. Mogelijkheid om te logeren bij een gastgezin.

Stations van de bemo's die vanuit Denpasar naar het hele eiland rijden		
Bestemmingen	Stations	via
Luchthaven	Tegal	Kuta
Amlapura	Batubulan	Klungkung
Bangli	Batubulan	Gianyar
Besakah	Batubulan	Klungkung
Banjar	Ubung	Singaraja
Benoa (dorp)	Tegal	–
Benoa (haven)	Sangah	–
Bedugul	Ubung	–
Bedulu	Batubulan	Gianyar
Batubulan	Kreneng	–
Celuk	Batubulan	–
Candi Dasa	Kreneng	–
Gianyar	Batubulan	Celuk en Kutri
Goa Lawah	Kreneng	–
Goah Gajah	Kreneng	Gianyar
Gunung Kawi	Batubulan	Gianyar
Gilimanuk	Ubung	–
Kehen (tempel)	Batubulan	Bangli
Kusamba	Kreneng	–
Kerambitan	Ubung	Tabanan
Klungkung	Batubulan	Bangli
Kuta	Tegal	–
Lovina Beach	Ubung	Singaraja
Mas	Batubulan	–
Mengwi	Kreneng	–
Agungberg	Batubulan	Klungkung
Baturberg	Batubulan	–
Batukauberg	Ubung	Tabanan
Nusa Dua	Tegal	Kuta
Peliatan	Batubulan	–
Pedangbai	Kreneng	–
Putung	Kreneng	Amlapura
Penelokan	Kreneng	Klungkung
Penulisan	Kreneng	–
Pejeng	Batubulan	Gianyar
Singaraja	Ubung	Bedugul of Pepuan
Sukawati	Batubulan	–
Sangeh	Wangaya	–
Sangsit	Ubung	Singaraja
Sanur	Batubulan	–
Tabanan	Ubung	–
Tampaksiring	Batubulan	Gianyar
Tenganan	Batubulan	–
Tirta Gangga	Batubulan	Amlapura
Trunyan	Batubulan	Bengli
Tanah Lot	Ubung	Kediri
Ubud	Batubulan	–
Uluwatu	Tegal	Pecatu

DENPASAR

Nuttige adressen	6 Garuda	21 Warung Satria
Tourist Indonesia (Bureau voor Toerisme)	7 Merpati	22 Warongs aan de Jalan Teuku Umar
1 Buserterminal van Kreneng	8 Kantor Telpon (telefooncentrale)	24 Hong-Kong
2 Buserterminal van Ubung	9 Wartel Telkom	Wat is er te zien?
3 Buserterminal van Tegal	Eten	32 Pasar Badung (dagmarkt)
5 Kantor Imigrasi (immigratiebureau)	20 Pasar Kreneng (avondmarkt)	

LUCHTVAARTMAATSCHAPPIJEN EN REISBUREAUS

✕ **Luchthaven Ngurah Rai (buiten plattegrond, via A4):** in *Tuban*, 13 km (of 40 min) van Denpasar ☎ 75 10 11. De luchtvaartmaatschappijen *Malaysia Airlines* en *Singapore Airlines* hebben hier hun kantoren.

✕ **Malaysia Airlines:** ☎ 75 72 94. Geopend ma.-vr. 8.30-13.00 u en 14.00-17.30 u en za.ochtend.

✕ **Singapore Airlines:** ☎ 76 83 88 🌐 singaporeair.co.id. Geopend ma.-vr. 8.30-17.00 u en za. 8.30-15.00 u.

✕ **Garuda (plattegrond A-B2, 6):** *Jl. Kapt Mudit* 2 ☎ 23 49 13. Bevestigingen en reserveringen ☎ 080 71 807 807 (callcenter; dag en nacht). Geopend ma.-do. 8.00-16.30 u, vr. 8.00-17.00 u, za.-zo. 9.00-13.00 u. Als je niet lang wilt wachten, kun je het beste 's ochtends vroeg gaan. Er is ook een kantoor op de luchthaven van Ngurah Rai.

✕ **Merpati (plattegrond B2, 7):** *Jl. Melati* 51 ☎ 23 53 58. Tegenover het stadion. Geopend ma.-vr. 8.00-16.30 u, za.-zo. 9.00-15.00 u.

✕ **Thai Airways:** heeft kantoren in hotel *Inna Grand Bali Beach* in *Sanur* (zie 'Nuttige adressen' onder *Sanur*) ☎ 28 65 77.

✕ **Air France en KLM:** hebben geen kantoren op Bali. Je kunt ze bellen in *Jakarta* ☎ (021) 252 67 30 of 252 67 40.

✕ **Perkasa Tours:** zie de rubriek 'Alvorens te vertrekken' onder 'Bali, Lombok praktisch'.

SLAPEN

Zoals we al schreven, kun je beter niet in Denpasar overnachten. In minder dan een halfuur ben je in Kuta-Legian-Seminyak-Petitenget of in Sanur. In Denpasar blijven slapen heeft geen enkele zin.

ETEN

GOEDKOOP

(20.000-40.000 Rps, € 1,40-2,75)

✕ Wie weinig geld op zak heeft, zal blij zijn te horen dat er een straat bestaat (*Jl. Teuku Umar; plattegrond A4, 22*) waar je de ene *warong* naast de andere vindt, en dat over een afstand

van 2-3 km! Je kunt hier uitgebreid en gevarieerd eten voor een bescheiden bedrag, en bovendien aangenaam kennismaken met de lokale keuken.

✕ **Pasar Kreneng (avondmarkt; plattegrond B2, 20):** in *Jl. Rijasa*, op de hoek met *Jl. Kamboja*, vanaf 17.00 u tot ongeveer 22.00 u. In de kleine kraampjes, die worden verlicht met gaslampjes, kun je *babi guling* (gegrild varken) en kokostaart eten.

✕ **Warung Satria (plattegrond B2, 21):** *Jl. Kedondong* 11A. Niet ver van de vogelmarkt. Een volkse, volledig witbetegelde *warung* met een aquarium achterin en mooie schilderijen aan de muren. Een net, authentiek adresje waar je voor een appel en een ei een lekkere *nasi campur* (een bord met rijst, groenten, saté en eieren) voorgeschoteld krijgt. Ontvangst met een glimlach. Deze zaak heeft nog twee filialen in Kuta: in *Jalan Blambangan 55* en in het *Discovery Shopping Center*.

DOORSNEPRIJS

(40.000-80.000 Rps, € 2,75-5,50)

✕ **Hong-Kong (plattegrond A2, 24):** *Jl. Gajah Mada* 99. Lekker internationale en vooral Chinese gerechten met vrij veel vis en schaal- en schelpdieren. De desserts kun je beter overslaan. De eetzaal is bedroevend en de bediening onverschillig. Licht vlakbij de dagmarkt en dat is praktisch als je boodschappen moet doen.

WAT IS ER TE ZIEN?

✕ **Museum Negeri Propinsi Bali (Bali Museum; plattegrond B2):** *Jl. Mayor Wisnu* ☎ 23 50 59. Geopend 8.00-12.30 u. Gesloten do., za. en tijdens de 'officiële' vakanties. Toegangspreis: 5000 Rps. Het museum werd in 1932 gebouwd door de Nederlanders die in een beperkte ruimte replica's van de voornaamste monumenten van het eiland wilden samenbrengen en biedt dus een uitstekend overzicht van de plaatselijke architectuur. Je vindt er paviljoenen die een getrouwe nabootsing zijn van bestaande paleizen. Andere bouwelementen zijn ontleend aan de tempels van het eiland, zoals de monumentale toegangspoort van het museum en de hoge *kulkul*-toren (klokkentoren).

INGANG VAN HET NEGERI PROPINSI MUSEUM

In elk paviljoen huist weer een andere verzameling. In de gebouwen die de paleizen van Tabanan, Karangasem en Singaraja voorstellen, staan een reeks *wajangpoppen*, een collectie *krissen*, houten maskers, lanssen, ceremoniële kostuums en marionetten. Ook een vitrinekast met voorwerpen die werden gebruikt om boze geesten te verjagen (enkele leuke exemplaren!). In de grote tempel tegenover de ingang zie je op de begane grond bewerkte stenen uit het neolithicum, graven uit de bronstijd, juwelen en een heleboel gebruiksvoorwerpen. Op de eerste verdieping maak je kennis met de hele huisraad: keukengerei, visfuiken, landbouwwerktuigen, kooien voor vechthanen. In een van de paviljoenen kun je verder een mooie verzameling stoffen van het hele eiland bekijken. Het geheel is een beetje stoffig, maar sommige stukken zijn echt mooi. Hier en daar hangt een woordje uitleg in het Engels.

👤👤 Pasar Badung (dagmarkt; plattgrond A2, 32): *ter hoogte van de rivier, iets verwijderd van Jl. Gajah Mada.* De grootste markt van de stad en tevens een van de grootste van het eiland. Bestaat uit twee delen, die aan beide kanten van de rivier liggen. Drie verdiepingen. Aan de andere kant van de rivier heet de markt *Pasar Kumbasari*. Je kunt er werkelijk alles kopen en de sfeer is lekker druk. Vrouwen bieden in enorme manden bloe-

men en offergaven aan. Op de begane grond vind je de etenswaren. Volg je neus en je komt vanzelf bij de kraampjes met vlees en vis! Helemaal bovenaan bevinden zich stoffen, kleding en gevlochten manden. Als je aankomt, zal iemand je wel vriendelijk bij de hand nemen om je de markt te tonen. Natuurlijk zul je, nog altijd heel vriendelijk, bij voorkeur naar een winkeltje worden geloodst waar jouw gids een percentage van de verkoop opstrijkt. Dit alles gebeurt met de grootste dienstbaarheid, maar zorg dat je er niet de dupe van wordt: tenslotte gaat het allemaal om de winst. Als je liever rondloopt zonder gids, maak dat dan op een vriendelijke manier duidelijk.

👤 Taman Budaya (National Art Center; buiten plattgrond, via B2): *Jl. Jusa Indah* ☒ 22 71 76. *Geopend ma.-vr. 8.00-15.30 u, za. en -zo. 8.00-13.00 u. Gratis toegang.* Een rustgevende, mooie plek. In het centrale paviljoen lopen tentoonstellingen van hedendaagse kunst (Balinese schilder- en beeldhouwkunst) en ambachtswerk. De stands waar de kunstenaars hun werk tonen, trekken natuurlijk veel bekijks. Van half juni tot half juli wordt hier een festival van traditionele Balinese kunst gehouden.

■ Op het terrein in het centrum van de stad (*plattgrond A2*), tegenover het paleis van de gouverneur, dat tegenwoordig als voetbalstadion wordt